

ACTA BEREKSASIENSIS

**A II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI**

3. SZÁM, III. ÉVFOLYAM

BEREGSZÁSZ, 2003

TARTALOM

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY

Bárány Béla: John Gardner realista író esztétikai és pszichológiai nézetei.....	7
Beregszászi Anikó, Csernicskó István: A magyar–ukrán nyelvi kontaktusok tanulmányozása Kárpátalján szociolingvisztikai módszerekkel..	13
Gabóda Béla: A kárpátaljai Domus ösztöndíjasok kérdőíves adattárának statisztikai elemzése.....	18
Husztí Ilona: Why teachers of English in Transcarpathian Hungarian schools apply the oral reading technique at the English lessons.....	35
Hutterer Éva: A határontúli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk sajtótükrre Kárpátalján.....	42
Karmacsi Zoltán: Nyelvválasztási szokások a Tiszaújlaki Középiskolában.....	58
Nagy Mariann: A ruszin régió helye a magyar mezőgazdaság térszerkezetében a 20. század elején.....	64
Koljádzsin Natália: Az ukrán nyelv oktatásának szervezési sajátosságai a magyar tannyelvű iskolákban.....	76
Svetkó Erzsébet: Adalékok a nemzetiségpolitika alakulásához Kárpátalján (1947–1952). A donbászi munkatáborok résztvevőinek visszaemlékezéseiből.....	82
Medvecz Andrea: Egy kárpátaljai mélyinterjú felmérés tapasztalatáról. Adalékok a régió magyarsága azonosságtudatának alakulásához.....	97
Soós Kálmán: Adalékok a kivándorlók és a maradók haza- és anyaországgépéhez.....	111

TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLY

Barkáts Jenő: Az As–S–I üvegek szerkezete.....	126
Illár Lénárd, Mészáros Zoltán: A kárpátaljai szőlők kártevő molylepkéi.....	134
Komonyi Éva: A nyáron metszett Idared almafajta beltartalmi mutatóinak változása a tárolás ideje alatt.....	139
Molnár József, Gönczy Sándor, Sándor Andrea: Csúcsárvízi összegyülekezési idő a Felső-Tisza vízgyűjtő területén.....	145
A kötet szerzői.....	152
Útmutató az ACTA BEREGSASIENSIS szerzői számára.....	155

Дослідження угорсько-українських міжмовних контактів на Закарпатті методами соціальної лінгвістики

Берегсасі Аніко – Черничко Степан

1. Про угорсько-українські міжмовні контакти багато написано (див. Лизанец 1970, 1976; Рот 1967, 1968 та ін.). Більшість наукових досліджень займалися та займаються питаннями українських запозичень в угорських говорах (діалектах) Закарпатської області. Однак дуже мало є таких робіт, в яких показано інші типи міжмовних контактів. В даній статті ми бажаємо показати один із різних типів мовних контактів.

2. Найбільшому впливові піддається мова в умовах контактування з близькоспорідненою мовою. Коли ж мови характеризуються глибокими структурними і генеалогічними відмінностями, то можливість взаємовпливу незначна (Кочерган 1999: 192). Українська та російська мови на території Закарпатської області України контактують з угорською мовою з давніх часів (див. Рот 1968). За підсумками перепису населення України 2001 року на території Закарпаття проживає 151516 угорців, які складають 12,1% від загальної кількості населення області (Ільтьо ред. 2003).

За типологічною класифікацією українська і російська мови належать до групи флективних мов, а угорська – до аглютинативних (Кочерган 2001: 324–325, 326–329). За генеалогічною класифікацією східнослов'янські мови (у тому числі й українська та російська) належать до індоєвропейської мовної сім'ї, а угорська – до фінно-угорської (Кочерган 2001: 69, 84). В цій роботі ми покажемо, що інтенсивні і довготривалі мовні контакти можуть впливати не тільки на лексичну (яка є найпроникливішою структурною одиницею будови мови), але й на морфологічну систему контактуючих мов, незалежно від структурних і генеалогічних відмінностей.

3. В українській мові назви парних органів людського тіла або назви предметів належать до іменників, що вживаються тільки у множині, наприклад: *руки, ноги, ножиці*.

Характерною особливістю угорської мови є те, що після числівників та слів, що мають значення множинності, іменники стоять не в множині, а в однині, наприклад: *öt férfi* (п'ять чоловіків – дослівно: *п'ять чоловік*), *sok olvasó* (багато читачів – дослівно: *багато читач*). Однина вживається в угорській мові і там, де говориться про парні органи людського тіла, наприклад: *saját szememmel láttam* (я бачив своїми очима – дослівно: *я бачив своїм оком*; див. Рот 1961: 865).

Враховуючи вище показані структурні відмінності між українською та угорською мовами, у 1996 році ми провели анкетування між 144 угорцями

Закарпатської області і 107 угорцями, які проживають на території Угорської республіки.

В анкеті були і слідуючи завдання:

(1) Напиши відповідне слово або закінчення замість крапок!

Erzsi néninek fáj a szíve, Kati néninek meg a láb..... is fáj.....

[У тітки Ержі болить голова, а в тітки Коті бол..... ног.....]

(2) Вибери із наступних речень ту, яка відповідає нормам літературної мови!

(a) Nézd, milyen szép banánokat árulnak az üzletben!

(b) Nézd, milyen szép banánt árulnak az üzletben!

[(a) Дивись, які гарні банани продають в магазині.]

[(b) Дивись, якій гарний банан продають в магазині.]

В завданні (1) за нормами літературної мови замість крапок потрібно написати наступні слова: *Kati néninek meg a lába is fáj*. У завданні (2) друге речення – тобто (в) – відповідає літературній нормі.

Ми мали гіпотезу:

– при виконанні завдання (1) між угорцями, які проживають в Україні (де вони мають тісні мовні контакти з українською мовою) багато респондентів (значно більше ніж в Угорщині) замість крапок напишуть наступні слова: *Kati néninek meg a lábai is fájnak*, де парний орган людського тіла (*láb*) є у множині;

– при виконанні завдання (2) багато респондентів (значно більше ніж в Угорщині) виберуть ненормативний варіант, тобто речення (а), в якому іменники стоять не в однині, а в множині.

Таблиця № 1 показує дані анкетування.

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)
(1)	<i>fáj a lába</i> (нормативний)	67,8%	94,9%
	<i>fájnak a lábai</i> (не нормативний)	32,2%	5,1%
(2)	<i>banánt</i> (нормативний)	62,9%	87,9%
	<i>banánokat</i> (не нормативний)	37,1%	12,1%

Таблиця № 1

Граматичної категорії роду в угорській мові (як у більшості фінно-угорських мовах) не існує. Іменник в угорській мові характеризується граматичними категоріями числа, відмінків (відмінювання по відмінкам) та особово-присвійного відмінювання. В східнослов'янських мовах (що контактують на території Закарпатської області України з угорською мовою) є граматична категорія роду.

Олександр Рот писав, що внаслідок мовних контактів в угорських говорах Закарпатської області в деяких випадках угорці вказують

граматичну категорію роду (див. Рот 1967: 191, 1968: 265). Угорські мовознавці доказали, що в угорських говорах Словачкиї теж є такі випадки (див. Ланшт'як-Сабомігаль 1997: 72–74). Тому ми мали гіпотезу: між угорцями, які проживають в Україні (де вони мають тісті мовні контакти з українською мовою) більшість вибере варіант, у якому визначений рід (*tanítónő, igazgatónő, fodrásznő*). А в Угорщині більшість вибере другий варіант (*tanító, igazgató, fodrász*).

У нормативному варіанті угорської мови декілька назв професій можливо виражати без визначення роду людини, яка має таку спеціальність. А також, якщо жінка має таку професію, це можна виразити і так, що після іменника стоїть слово „*nő*” (жінка). Наприклад:

tanító – вчитель; *tanítónő* – вчителька

orvos – лікар; *orvosnő* – лікарка

színész – актор; *színésznő* – актриса

У ході анкетування між 144 угорцями Закарпатської області і 107 угорцями, які проживають на території Угорської республіки, в анкеті були і слідуючі питання (завдання):

Напиши відповідне слово замість крапок!

(3) *Anyám iskolában tanít, ő tehát...* (*tanító/tanítónő*)

[Мати вивчає в школі, значить вона ... (вчителька)]

(4) *Tavaly kinevezték az iskola élére, most tehát már...* (*igazgató/igazgatónő*)

[Минулого року була назначена керівником школи, отже тепер вона ... школи. (директор)]

(5) *Kovács Julit már régóta ismerem. Mióta ideköltöztünk, nála csináltatom a frizurámat, vagyis ő a...* (*fodrászom/fodrásznőm*)

[Ковач Юлію я вже знаю давно. Відколи ми стали тут мешкати, вона робить мою зачіску, отже вона моя... (перукарка)]

Таблиця №2 показує дані анкетування.

		Закарпаття (N=144)	Угорщина (N=107)
(3)	<i>tanító</i> (нормативний)	30,8 %	58,7 %
	<i>tanítónő</i> (не нормативний)	69,2 %	41,3 %
(4)	<i>igazgató</i> (нормативний)	77,5 %	82,5 %
	<i>igazgatónő</i> (не нормативний)	22,5 %	17,5 %
(5)	<i>fodrász</i> (нормативний)	72,7 %	89,5 %
	<i>fodrásznő</i> (не нормативний)	27,3 %	10,5 %

Таблиця №2

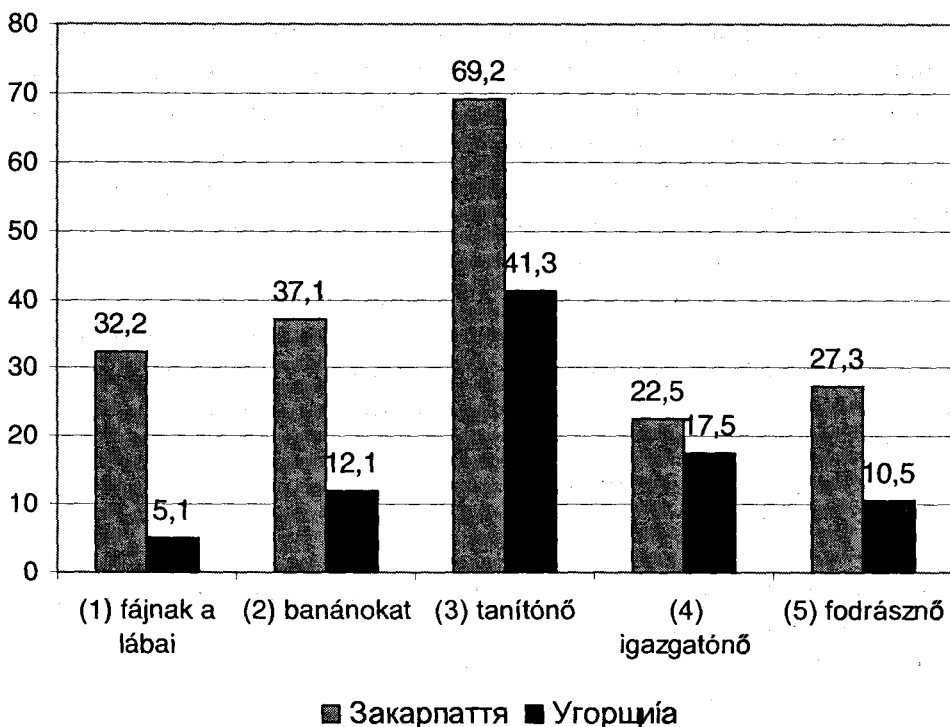

Рис. №1. Вибір не нормативних варіантів на Закарпатті та в Угорщині

Як бачимо дані у Таблицях №1 і №2 та Рисунку №1 показують, що наші вищезгадані гіпотези були точними: між закарпатськими угорцями більша кількість вибрали ненормативні варіанти, ніж в Угорщині. Це свідчить про те, що на Закарпатті крім лексичних запозичень, угорсько-українські мовні контакти бувають і іншого характеру, які можна показати тільки статистичним аналізом даних, тобто методами соціальної лінгвістики (див. ще Бергсасі 2003, Черничко 1998, Черничко–Феньвеші 2000, Черничко ред. 2003).

Дані опитування є доказом і того, що інтенсивні і тривалі мовні контакти можуть впливати і на морфологічну систему контактуючих мов, незалежно від структурних і генеалогічних відмінностей (див. Томасон–Кауфман 1988: 35).

Rezümé

A magyar–ukrán nyelvi kontaktusok vizsgálatában sokáig csak a szókölcsonzések kutatása volt hangsúlyos. A jelen tanulmány arra mutat rá, hogy vannak olyan kontaktológiai kérdések, amelyek tudományos vizsgálata csak a szociolingvisztika módszereinek segítségével lehetséges. A szerzők rámutatnak arra is, hogy az intenzív és hosszú ideje fennálló nyelvi kapcsolatok nemcsak az érintkező nyelvek szókészletére, hanem például a morfológiai rendszerre is hatással vannak.

Література

Берегсасі А. 2003. Соціолінгвістичні аспекти дослідження міжмовних контактів. In: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20–22. Київ: Видавництво Європейського університету.

Ільтьо І. В. ред. 2003. Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.

Кочерган М. П. 1999. Загальне мовознавство. Київ: Видавничий центр “Академія”.

Кочерган М. П. 2001. Вступ до мовознавства. Київ: Видавничий центр “Академія”.

Ланшт’як І., Сабомігаль Г. 1997. Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. [Угорська мова – школа – двомовність] Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.

Лизанець П. М. 1970. Magyar-ukrán nyelvi kapcsolatok. [Угорсько-українські мовні контакти] Ужгород, УЖДУ.

Лизанець П. М. 1976. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья: Венгерско-украинские межъязыковые контакты. Будапешт, АН Венгрии.

Рот О. М. 1961. Короткий нарис граматики угорської мови. In: Рот О. М., Сак Ю. М., Чучка П. П. ред., Угорсько-Український словник, 853–909. Будапешт-Ужгород, Видавництво Угорської академії наук.

Рот Ш. 1967. Magyar-ukrán és ukrán-magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. [Угорсько-українське і українсько-угорське двомовність на Закарпатті] Magyar Nyelvőr XCI: 185–191.

Рот Ш. 1968. A magyar nyelv fejlődése. A magyar-keleti szláv nyelvi kapcsolatok. [Розвиток угорської мови. Угорсько-східнослов’янські мовні контакти] Київ-Ужгород, Радянська школа.

Томасон, С. Г., Кауфман, Т. 1988. Language Contact, creolisation, and genetic linguistics. Berkeley: University of California Press.

Черничко С. 1998. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). [Угорська мова в Україні (на Закарпатті)] Budapest, Osiris Kiadó.

Черничко С. ред. 2003. A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. [Наше мовлення. Характерні особливості і умови існування закарпатських варіантів угорської мови.] Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003.

Черничко С., Феньвеші А. 2000. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. [Угорська мова на Закарпатті з точки зору соціальної лінгвістики] Multilingua 19-1/2 (2000), 95–122.